

Hrvatski narodni preporod - Prva hrvatska opera - Vatroslav Lisinski: Ljubav i zloba

Gazdek, Helena

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:158159>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-20**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

HELENA GAZDEK

**HRVATSKI NARODNI PREPOROD -
PRVA HRVATSKA OPERA - VATROSLAV LISINSKI: LJUBAV I ZLOBA**

Završni rad

Pula, 2024.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

HELENA GAZDEK

**HRVATSKI NARODNI PREPOROD-
PRVA HRVATSKA OPERA - VATROSLAV LISINSKI: LJUBAV I ZLOBA**

Završni rad

JMBAG: 0130326462, redoviti student

Studijski smjer: kroatistika jednopredmetno

Predmet: Hrvatska književnost romantizma i realizma

Mentor: doc. dr. sc. Boris Koroman

Pula, 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za prvostupnika kroatistike ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

Helena Gazdek

U Puli, 17. lipnja 2024. godine

IZJAVA o korištenju autorskog djela

Ja, Helena Gazdek dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Hrvatski narodni preporod - Prva hrvatska opera - Vatroslav Lisinski: Ljubav i zloba koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 17. lipnja 2024. (datum)

Potpis
Helena Gazdek

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1.
2. Pregled Hrvatskog narodnog preporoda.....	2.
3. Hrvatsko kazalište.....	6.
4. Dimitrije Demeter.....	8.
5. Vatroslav Lisinski.....	10.
6. Alberto Ognjan Štriga.....	12.
7. Ljubav i zloba.....	13.
7.1. Nastanak opere.....	13.
7.2. Premijera.....	14.
7.3. Kratki sadržaj po Caru.....	15.
7.4. Kratki sadržaj po Demetru.....	18.
8. Reprize opere.....	22.
9. O libretu Janka Cara.....	23.
10. Zaključak.....	24.
11. Sažetak.....	25.
12. Summary.....	26.
13. Literatura.....	27.

1. Uvod

Ovaj rad bavit će se Hrvatskim narodnim preporodom i okolnostima nastanka prve hrvatske opere Vatroslava Lisinskog – Ljubav i zloba. Važnost nastanka nacionalne opere očituje se u duhu ilirizma i potrebe da budemo samostalni i svoji. Posebnost ove opere leži upravo u tome što je Albert Štriga, glavni glazbeni preporoditelj nagovorio Lisinskog da se okuša u skladanju opere. Zagreb je dobio svoju operu, operu koja je predstavljala identitet i samostalnost, kao što to u književnosti biva, kroz različite stvaralačke tehnike nastojala se približiti ljudima onog vremena i dirnuti ih u srca i osjećaje kako bi se povezali s djelom. Premijera se održala 28. ožujka 1846. godine u kazalištu na Markovom trgu koje je moglo primiti oko 750 gledatelja. Zagreb je tada imao oko 15.000 stanovnika i za njih je to zaista bio velik događaj. Duh tog vremena možda je danas teško objasniti, no nacija tako malena poput Hrvatske druga je zemlja u svijetu koja je dobila svoju nacionalnu operu i to odmah nakon Rusije što je u ono vrijeme, a i s današnje perspektive, doista veliko postignuće. Iako je Italija kolijevka opere, područje današnje Hrvatske vrlo brzo je postalo poznato s talijanskim djelima jer su se tiskala i prevodila, pogotovo u Dubrovniku i to još početkom 17. stoljeća. Kako bi se bolje upoznali sa situacijom i prilikama u kojima je nastala ova opera početak ćemo od Hrvatskog narodnog preporoda i samih početaka borbe za priznavanje hrvatskog jezika. Rad će se bazirati na podacima i djelima cijenjenih profesora i znanstvenika poput Brešića, Bratulića, Batušića i ostalih autora. Rad će prikazati nastanak opere u okvirima političke situacije, ali i zanimljivosti koje nas svakako mogu inspirirati i potaknuti na razmišljanje.

2. Pregled Hrvatskog narodnog preporoda

Početak 19. stoljeća Hrvatska je bila rascijepana na više dijelova te se Hrvatskom smatrao samo dio u kojem se govorilo kajkavskim narječjem dok su ostali dijelovi bili pod ugarskom i austrijskom vlasti. Stanovništvo uglavnom nije bilo pismeno, a oni koji jesu, svećenici i plemstvo, čitali su najčešće djela na stranim jezicima. Na teritoriju Hrvatske svaki pisac pisao je svojom gramatikom i na svojem narječju, ovisno o regiji. Moć hrvatskog Sabora i bana bila je simbolična, a narod je bivao sve nezadovoljniji. (Brešić, 2015, 33. str.) U škole se uvodi mađarski jezik, a narod se buni te Sabor pokušava uvesti „ilirski“ odnosno štokavski jezik u školstvo. Sve je počelo pozivom biskupa Maksimilijana Vrhovca koji je želio skupiti nacionalno blago, rukopise i djela i usustaviti ih u knjižnicu. Kasnije Gaj objavljuje svoju knjižicu *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja* koja je bila iznimno važna jer donosi pravopisni pregled koji bi služio kao osnova jednom jedinstvenom jeziku po uzoru na Vitezovićeve rješenja gramatike. (Brešić 2015: 35) Djelo Pavla Štoosa, *Kip domovine vu početku leta 1831.*, donosi stanje države u metaforama, uspoređujući domovinu s ženom u crnoj odjeći bez ikakvih kraljevskih znamenja, napuštenu od svojih sinova koji se srame vlastitog jezika. Ovakva usporedba prilično je jaka i neobična, no donosi vrlo živu sliku tadašnjeg stanja domovine. Mnogi drugi pisci pisali su razna djela u kojima predlažu korištenje jednog jezika, prisutne su poteškoće i u poslovnom životu, zbog težeg sporazumijevanja trgovci su imali problema s trgovanjem, spominje se to u djelu karlovačkog trgovca Josipa Šipušića. (Brešić 2015: 35)

Mnogi pisci zalažu se za pokretanje nacionalnih novina. Mnogima to nije uspjelo, ali Gaj je 1834. uspješno osnovao *Novine Horvatzke* koje su imale književni tjednik kao dodatak, svima znanu *Daniczu Horvatzku, Slavonzku y Dalmatinzku*. Inovativan je bio način oglašavanja, novine su to upućene svim narodima, Hrvatima, Slavoncima, Dalmatincima, Dubrovčanima i ostalim Slavenima jer te novine su, uostalom, bile poziv na ujedinjenje. Uz Gaja urednici su bili Vukotinović, Babukić i Mažuranić, a uz Rakovca i Štoosa upravo su ovi ljudi bili nositelji cijelog pokreta. Zanimljivo je što su svi bili kajkavci i neplemići, osim Vukotinovića. Nakon osnutka časopisa i prvog broja koji je objavljen 6. siječnja 1835. sve se iliriziralo – ime jezika, naroda i književnosti, stoga i novine ubrzo mijenjaju ime u *Novine ilirske* i *Danica ilirska*. Kajkavski pravopis zamjenjuje novi pravopis i štokavština. Neobično je bilo „reklamiranje“ i pokušaj širenja svijesti o domoljublju preko praktičnih svakodnevnih stvari, dijelile su se šalice, putne torbe, ukrašavale su se kočije i to simbolom pokreta – mladi mjesec sa

zvijezdom Danicom. Popularna je bila i odora, narodna nošnja s crvenom kapom i plavim plaštem – simbol tadašnje osviještene ilirske mladeži. (Brešić 2015: 36-37)

Kako Brešić navodi, štokavština je postala glavni jezik Iliraca, ugledaju se na staru dubrovačku književnost i uključuju slavonsku književnost u zajedničku književnu maticu. Pokret je bio iznimno liberalan i otvoren, pozivali su se i drugi narodi, često Srbi, Bugari i Slovenci. Mnogi ljudi s područja današnje Hrvatske dodavali su „Ilir“ uz imena svojih pokrajina, tako su na primjer bili Iliri iz Dalmacije, Iliri iz Bosne ili Iliri iz Slavonije. Od drugih naroda bio je upečatljiv Slovenac Janko Kollar koji je donio ideju o tome kako su svi Slaveni jedan narod s četiri različita narječja: ruskim, češkim, poljskim i ilirskim. Prvih nekoliko godina novine i pokret nisu imali problema, isticala se samo književna i jezična sloga, međutim politički planovi izašli su na vidjelo u jednom Gajevom pismu gdje je pisao kako, kad bi pokret doista oživio, od milijun Hrvata preko noći nastalo bi više od dvanaest milijuna Ilira te bi bili dovoljno moćni da potisnu osam milijuna Mađara. (Brešić 2015: 38)

Narodnost se osjećala kroz razna djela, no pjesništvo je doista bilo pokretač i sinonim za domoljublje. Gajeva budnica *Horvatov sloga i zajedinjenje* i Vukotinovićeve davorija *Pjesma Horvatov* bile su najpoznatije i najupečatljivije, objavljene u novinama, prihvaćene kao programske pjesme te obje uglazbljene i predstavljene javnosti i u kazalištu. (Brešić 2015: 38-39) Prekretnica u pokretu bila je tristota godišnjica Gundulićeve smrti koja se obilježavala 1838. godine. 1841. dio plemstva osnovao je Hrvatsko-ugarsku stranku koja se borila protiv Ilirskog pokreta, Ilirci ih nazivaju mađaronima te i oni osnivaju svoju stranku koja je sa svojim društvima bila preteča Matice ilirske koja je osnovana 1841. Matica ilirska prva je nacionalna kulturna institucija. Budući da se situacija između dviju strana, mađarona i Iliraca, pogoršavala, pišu se preporoditeljski politički eseji koji brane ilirsku ideju i cijeli pokret objašnjavajući njegovo značenje i važnost. Zbog kraljeve naredbe 1843. stiže zabrana uporabe pridjeva ilirski, novine i Danica vraćaju staro ime, a Ilirska stranka naziva se Narodnom. Jezik ilirski počinje se nazivati hrvatskim jezikom i to se više ne odnosi samo na kajkavsku regiju već na sve regije i tako hrvatsko postoje nacionalnim imenom. (Brešić 2015: 39)

2. svibnja 1843. u Saboru je Kukuljević održao prvi zastupnički govor na hrvatskom jeziku te se zalaže da hrvatski jezik postane službeni i da se uvede u škole i javni život. Ilirsko ime javlja se opet dvije godine nakon ovog događaja, no samo u literaturi. 1846. na zagrebačkoj akademiji osniva se Katedra za horvatsko slavonski

jezik s prvim profesorom, Vjekoslavom Babukićem. Pokret postiže značajne uspjehe za naciju, objavljuje se Osman Ivana Gundulića s dopunom Ivana Mažuranića, a kasnije i Mažuranićevo djelo *Smrt Smail-age Čengića*. Bilo je to plodno razdoblje nacionalne književnosti, kulture i kazališta. Dimitrija Demeter osniva moderno nacionalno kazalište, a ubrzo je izvedena i prva hrvatska nacionalna opera, *Ljubav i zloba Vatroslava Lisinskog*, 28. ožujka 1846. (Brešić 2015: 40-41)

1847. Sabor je umjesto latinskog proglasio hrvatski službenim jezikom. 1848. na vlast dolazi ban Josip Jelačić, ukida kmetstvo, saziva prvi pravi narodni Sabor, postaje guverner Rijeke, priključuje Međimurje Hrvatskoj te guši građansku revoluciju u Ugarskoj, kako navodi autor Vinko Brešić: „Tako, eto, Hrvati spašavaju Austro-Ugarsku Mnonarhiju!“. (Brešić 2015: 35) Car Franjo Josip I. uvodi Bachov apsolutizam te službeni jezik u Hrvatskoj postaje njemački. Na sve vrhovne položaje dolaze Austrijanci, a Hrvate miču, škole se germaniziraju, policija vlada bez ograničenja, a kako navodi Brešić, Gajeve Narodne novine otkupila je bečka vlada te ih pretvorila u službeni organ u Hrvatskoj što su ostale sve do danas. Duh preporoditelja i dalje je jak, uz književnost javlja se i znanost te se osniva Akademija 1866. i Sveučilište 1874., a do kraja stoljeća i sve ostale nacionalne institucije. Ljudi koji su se zalagali za Akademiju i Sveučilište bili su zagrebački nadbiskup Juraj Haulik i đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer koji su osiguravali novčanu potporu kao nadomjestak za nedostatak nacionalne države koja bi se interesirala za nacionalna pitanja. (Brešić 2015: 42)

Posebno važan bio je nastanak kazališta, izgradio ga je zagrebački trgovac Kristofor Stanković 1833. dobivši na lutriji 30.000 dukata. Zgradu je izgradio na Markovom trgu te je iznajmljivao putujućim družinama koje su tamo izvodile glumačke i pjevačke predstave. Osim pozornice, zgrada je imala i dvoranu za plesove u kojoj su se priređivali balovi. Kazalište je imalo oko 750 sjedećih mjesta, a posebno je neobičan podatak da se u početku osvjetljivalo svijećama, nakon toga plinom od 1864., a od 1894. električnom strujom. Zastor je krasila slika prvog ilirskog slikara, Vjekoslava Karasa, *Djed, unuk i vila*. Prva predstava izvedena u kazalištu bila je drama *Niklas Graf von Zriny* Theodora Körnera. Izvelo ju je njemačko umjetničko društvo 4. listopada 1834. Prva hrvatska predstava izvedena u kazalištu bila je tragedija Ivana Kukuljevića Sakcinskog *Juran i Sofija*. Izveli su je gosti iz Novog Sada, glumci Letećeg diletantskog pozorišta uz poneke hrvatske glumce koji su kasnije predstavu nastavili samostalno izvoditi kao umjetnici Domorodnog teatralnog društva. Ovo

društvo 24. studenog 1860. postaje profesionalno glumište pod imenom Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, a prvi umjetnički ravnatelji bili su Dimitrija Demetar i August Šenoa. Važan događaj bila je najava s pozornice kazališta, izvodit će se samo djela na hrvatskom jeziku! (Brešić 2015: 271-275)

Važno je napomenuti kako se preporodni pokret javio i u ostalim dijelovima Hrvatske, ne samo na sjeveru. U Zadru je osnovana Zora dalmatinska s programatskom pjesmom Petra Preradovića *Zora puca, biche dana*. (Brešić 2015: 43)

U Istri preporodne ideje stižu iz Zagreba preko Rijeke i ostalih gradova kako bi se izbjeglo uvođenje talijanskog u škole i javne djelatnosti. Iznimno je važan preporoditelj bio Juraj Dobrila koji se zalagao za hrvatski jezik u Istri i pomagao je u školovanju mladeži. Osnovao je prve istarske hrvatske novine *Naša sloga*.

O Bosni i Hercegovini nije se puno znalo u Hrvatskoj, putopis Matije Mažuranića *Pogled u Bosnu* približio je stanje tog teritorija Hrvatima. Važan preporoditelj s tog područja bio je fra Grgo Martić, „Ilir iz Hercegovine“, koji je bio glavni preporoditelj u Bosni. Drugi preporoditelj bio je fra Ivan Frano Jukić, „Ilir iz Bosne“. (Brešić 2015: 43-44)

Za kraj valja napomenuti kako je Ilirski pokret započet u osamnaestome, a okončan u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća. Hrvatska je političku suverenost stekla tek 1990. godine, dvjesto godina nakon početka preporoda. (Brešić 2015: 45)

3. Hrvatsko kazalište

Prvo kazalište nalazilo se na Markovu trgu. Zgrada je bila oštećena u potresu 1880. te se 1881. donosi odluka u Hrvatskom saboru o izgradnji nove kazališne zgrade – današnjeg HNK na Trgu Republike Hrvatske. (Brešić 2015: 271-275) Prije no što je došlo do potresa, u gornjogradskom kazalištu bila je izvedena prva hrvatska opera *Ljubav i zloba*. Operu u kazalištu osnovao je 1870. Ivan pl. Zajc. Prije praizvedbe *Ljubavi i zlobe* opere su bile talijanske ili njemačke i izvodile su ih putujuće družine. 1846. kad je izvedena *Ljubav i zloba* izvođači su bili Hrvati, orkestar se sastojao od profesionalaca i vrsnih amatera, a publika je operu s oduševljenjem dočekala i ispratila.

Kako navodi Županović, početak hrvatske glazbene moderne počinje praizvedbom glazbene drame *Oganj* Blagoja Berse 1911. Nakon završetka Prvog svjetskog rata nastaje nova državna zajednica SHS, tada počinje pravi razvitak hrvatske glazbene moderne djelovanjem skladatelja novonacionalnog glazbenog smjera. Kako navodi Županović, vrijednost opere *Ljubav i zloba* nikako se ne smije umanjiti, bez obzira na to što iz strogo umjetničkog pogleda ona nije zaokruženo i cjelovito djelo. (Županović 1969: 507) *Porin* je, dakako, mnogo uspješnije djelo, nastalo je za vrijeme skladateljeva školovanja u Pragu, a završeno je u Zagrebu 1851. Poznato je kako je Lisinski imao problema s libretistom Jankom Carom pa je zamijenjen Demetrom. (Barbieri 2019: <https://opera.hr/index.php?p=article&id=2689>)

Porinov libreto pisao je Demeter, no polagano i isprekidano, što je rezultiralo da djelo s oslobodilačkom namjerom bude pretvoreno u plačljivu melodramu (Županović 1969: 508) Nakon smrti Lisinskog, značajna osoba za hrvatsko kazalište je Ivan Zajc. Do dolaska Zajca, nažalost, nije bilo izrazitije stvaralačke ličnosti. Za Zajcovog radnog vijeka u Zagrebu su izvedene 52 opere i 13 opereta u 19 godina njegovog rada. Zajcovo vrijeme plodno je razdoblje hrvatskog kazališta zbog njegovog izrazitog smisla za glazbenu scenu, a i opere, odnosno glazbene tragedije, *Nikola Šubić Zrinski*. U razdoblju djelovanja Zajca, zagrebačko kazalište proživljava ukinuće od 1889. do 1894. godine, nakon toga zlatno, Miletićevo, razdoblje od 1895. do 1902 pa ponovno ukinuće od 1902 do 1909. Stjepan Miletić je za svojeg rada u kazalištu uveo električnu rasvjetu, osnovao glumačku školu i uveo funkciju intendanta. Od 1909. do danas neprekinuto djeluje Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu. Osim u Zagrebu, u to vrijeme pojedine opere izvedene su u Rijeci, Splitu i u Osijeku gdje je kazalište osnovano 1908. godine. (Županović 1969: 510)

Pogledamo li uvjete u kojima je radio Lisinski i one u kojima je radio Zajc, možemo se složiti kako je Zajc radio u puno povoljnijim uvjetima od Lisinskog. Imao je na raspolaganju profesionalni instrumentalni i vokalni ansambl za razliku od Lisinskog koji je na raspolaganju imao tek nekoliko profesionalaca i mnoštvo amatera, čije zalaganje i umjetnost ne smijemo umanjiti ili zanemariti, ipak su oni ti koji su omogućili izvedbu prve hrvatske opere. Zajc se suočavao s istim problemima kao i Lisinski, nije bilo vrsnih libretista koji bi pisali dobre opere, a bilo je i problema s usklađivanjem riječi i tona kod skladanja djela na književnom jeziku. Dakako, već spomenuta opera *Oganj* Blagoja Berse bila je novonastalo hrvatsko blago. Praizvedena je 12. siječnja 1911. u Zagrebu, a da je izvedena u nekom od svjetskih opernih središta, kako navodi Županović, omogućila bi Bersi zasiguran ulazak u krug tadašnjih velikih opernih skladatelja. Osim ovog djela, značajna su: *Povratak*, Josip Hatze; *Postolar iz Delfta*, Blagoje Bersa; *Cvijet*, Vladimir Bersa, *Komedijaš*, Vladimir Bersa. (Županović 1969: 514)

Balet su 1970. utemeljili Cornelli i Freisinger. Nakon potresa i izgradnje nove zgrade, svečanom otvorenju 14. listopada 1895. prisustvovao je car Franjo Josip I. Prvi intendant kazališta bio je Stjepan Miletić, a prva kazališna sezona 1894./95. Zastor je oslikao Vlaho Bukovac, a slika *Preporod hrvatske književnosti i umjetnosti*, poznata i pod nazivom *Hrvatski preporod* krasila je pozornicu. Plodno je to vrijeme bilo za hrvatsku kazališnu scenu, iznjedreni su mnogi vrsni glumci i operni pjevači poput Marije Ružička Strozzi i Andrije Fijana, Milke Trnina i Josipa Kašmana.

4. Dimitrije Demetar

Dimitrije Demetar utemeljitelj je modernog nacionalnog kazališta, rođen u Zagrebu 1811. gdje pohađa gimnaziju, a studij filozofije u Grazu. U Beču studira medicinu, a završava je u Padovi 1836. Tijekom života upoznaje Gaja, Vukotinovića, Užarevića i druge ljude s kojima sudjeluje u ilirskom preporodu. (Babić 2017: 8) Njegovo najvažnije djelo je tragedija u pet činova *Teuta*, priča je to o ilirskoj kraljici, pravoj ženi ratnici nadahnutu grčkom književnošću. Ovo djelo njegov je način podržavanja političkih preporodnih ciljeva i ideja. Demetar je napisao libreto za operu *Porin*, a prepravio je i povijesno smjestio libreto *Janka Cara* za operu *Ljubav i zloba*. Objavio je zbirku pjesama *Novogrčke pjesme*, spjev *Grobničko polje* i članke koji se bave ilirizmom. Jedan od tih članaka je i *Narodno kazalište kao zemaljski zavod* u kojem iznosi ideju kako bi kazalište trebalo postati „zemaljsko“ i financirati se „zemaljskim“ sredstvima kako bi se njegovao i širio hrvatski jezik, širila nacionalna samosvijest i sve to u kazalištu koje je, kako sam Demetar kaže, najbolji glasnik narodnog jezika. Demetar u tome članku objašnjava kako je djelokrug kazališta znatno širi od djelokruga književnosti, književnost imaju mogućnost proučavati samo privilegirani, oni koji su u mladosti dobili dovoljno obrazovanja da mogu razumjeti bit književnosti, što Demetar naziva izobrazba duha. Kaže kako su knjige doista odlični glasnici i prenositelji znanja, svojevrsno vrelo i moć, no kazalište može sve to, samo u grandioznijoj mjeri. Kazalište na raspolaganju ima živu riječ, pjesmu, pokret, glazbu, sliku, *koštume*, rasvjetu i čaroliju te je to puno veći učinak na svakoga od nas, negoli, kako sam kaže, mrtvo slovo. (Batušić 1997: 398) „Da, sve to može kazalište, i to još u mnogo većem savršenstvu, nego i najizvrstnija pisana slovesnost, jer mu stoji na raspolaganje mnogo obilnija i silnija sprava, budući da živa riječ, deklamacija, pjevanje, nastrojna glasba, slikarija, ples i čarobija mimike, odjeće i rasvjete, sva ta neodoljiva sredstva, moraju svakako veći utisak na nas činiti, negoli mrtvo slovo njegove takmice.“ (Demetar, *Narodno kazalište kao zemaljski zavod*, 1864.)

Zanimljivo je što je upravo sa Štrigom 1847. godine osnovao *Društvo dobrovoljaca zagrebačkih*, kazališno društvo koje je djelovalo dugi niz godina s uspješnim predstavama. (Batušić 1999: 219)

Prve radove pisao je novogrčkim jezikom, to su uglavnom drame i lirika. 1838. piše na njemačkom jeziku prilog knjizi Jurja Draškovića, *Ein Wort an Ilyriens hochherzige Töchter*. Kasnije te godine objavljuje *Dramatička pokušanja-dio parvi*. Ovo razdoblje početak je Demetrovog dramatskog rada, prerađuje *Zorislavu* Antnuta Gleđevića u

dramu *Ljubav i dužnost*, zatim i *Sunčanicu* Šiška Gundulića u *Krvnu osvetu*. Dakako je najvažnije dramsko djelo *Teuta* koju je napisao 1844. godine, a praižvedena je 1846. u Zagrebu. Nastala je na povijesnom izvoru *Historijâ* grčkog povjesničara Polibija. Polibije piše o kraljici Teuti koja gusari južnim Jadranom te izaziva rat s Rimom 299. pr. Kr. Demeter prilagođava motive i teme te je *Teuta* drama koja obuhvaća elemente iz klasicističke i romantičke književnosti. Demeter je napisao i prigodnicu *Pomoć iznenada*, no izvornik je izgubljen. Sačuvan je rukopis drame *Ledena palača* koja je napisana na njemačkom jeziku (*Der Eispalast*, 1851.), nastala prema romanu *Ledjanov dom* ruskog pisca Lažečnikova. Demeter je autor već spomenutog libreta *Ljubav i zloba*, odnosno preradbe prvog libreta Janka Cara, te libreta opere *Porin* kojeg napisao 1851. *Grobničko polje* epski je spjev koji je tiskan u časopisu *Kolo* 1842. godine. Ovo djelo drži posebno mjesto u hrvatskoj književnosti, obuhvaća pripovijedanje i lirske pjesme od kojih je svakako najpoznatija *Pjesma Hrvata* i stih *Prosto zrakom ptica leti* koju je uglazbio baš Lisinski. Pogledamo li Demetrov opus, možemo zaključiti kako taj opus čine djela romantičkih značajki i kako pripada velikim ostvarajima Hrvatskog narodnog preporoda. (Hrvatska enciklopedija: <<https://enciklopedija.hr/clanak/demeter-dimitrija>>.)

5. Vatroslav Lisinski

Vatroslav Lisinski rođen je 1819. Živio je u Zagrebu, a u najranijem djetinjstvu pretrpio je ozljedu noge te je cijeli život imao problema. Bio je vrlo dobar učenik i student filozofije i prava. Lisinski je po prirodi bio prilično introvertan, a najveća potpora bio mu je prijatelj Alberto Ognjen Štriga. Štriga je bio taj koji je Lisinskog hrabrio u stvaranju glazbe i opere, bio je bariton, okupljao je mlade preporoditelje na Tuškancu i pjevao bi domoljubne pjesme, prema nekim izvorima znao je okupiti i do sto mladića. Štriga je Lisinskog uveo u krug poznatih iliraca, grofa Draškovića, Vraza, Livadića, Kukuljevića, Gaja, sve to nakon uspješnog druženja i muziciranja kod grofa Draškovića. Lisinski je bio iznimno talentiran, no odviše skroman. Nakon izvedbe Jurana i Sofije, čiju je glazbu skladao Livadić, Lisinski postaje direktor Prvog hrvatskog pjevačkog i glazbenog društva, koje je okupljalo velike preporoditelje koji su spremno pjevali, Štriga, Vraz, Livadićev sin... Na opće oduševljenje Lisinski sklada pjesmu *Prosto zrakom ptica leti* koju je imenovao Demeter. Pjesma je nastala po Štoosevim stihovima. Lisinski se izučava kod glazbenika Karla Wiesnera po čijem učenju i utjecaju kasnije piše glazbu za Ljubav i zlobu. Na Štrigin nagovor, Lisinski piše operu i prije nego li je dovršena, arije su otpjevane pred publikom te dobro dočekane i ispraćene ovacijama što Lisinskom daje iznimno puno samopouzdanja. Prvi libreto piše Janko Car, amaterski pjesnik. Arije pjeva grofica Sidonija Erdödy, prva hrvatska operna pjevačica, i, naravno, Štriga. Lisinski se okušao u skladanju mnogih djela, za zborove i klavir te za soliste. Druga opera koju je napisao opera je *Porin* za koju libreto piše Demetar. Iako je Lisinski slavljn kao narodni umjetnik, od svojeg rada nije mogao puno zaraditi, stoga se pokušava vratiti pravu. Splet nesretnih okolnosti nije mu nikako išao na ruku, radi, ali za nedostatnu plaću, a ionako krhkog zdravlja nije se ni mogao izboriti za nešto bolje. Umro je 31. svibnja 1854. Na sprovodu se okupilo svega trideset ljudi, rodbina i poneki prijatelji, Štrige i ostalih preporoditelja nije bilo. Zadnje dane prije smrti proveo je uz svoju zaručnicu Hedu Ban. (Švacov 1999: 47-58)

Pogledamo li stvaralaštvo Lisinskog, svakako se možemo složiti da je ono obilježilo razdoblje hrvatskog glazbenog romantizma. Prema autoru Franju Kuhaču, Lisinski je utemeljitelj moderne hrvatske opere, solo pjesme, zbarske i orkestralne glazbe. Njegov opus nastao je u relativno kratkom vremenu, u jedanaest godina skladanja Lisinski je napisao 142 autorska djela te 25 preradbi svojih ili tuđih djela. (Kuhač 1887)

Skladao je solo pjesme, pjesme za zborove, balade, instrumentalne minijature: polke, valcere, koračnice, kola, uvertire. (Kuhač 1887) Uvertira je skladao sedam. Skladao je i dvije opere, već spomenutu prvu hrvatsku operu, *Ljubav i zloba* i *Porin*. Od 66 skladnih solo pjesama, sačuvano ih 62. To su pjesme na raznim jezicima, hrvatskom, njemačkom, češkom, slovačkom. Bavio se uglazbljivanjem pjesama poznatih pjesama, tek je nekoliko pjesmi po njegovim vlastitim tekstovima. Uglazbio je pjesme Petra Preradovića, Stanka Vraza, Ivana Kukuljevića, Pavla Štoosa i drugih.

Prema autoru Kuhaču, posebno je zanimljiv podatak s ostavštinom Lisinskog. Nakon njegove smrti sud je naredio da se sva njegova imovina zaplijeni kako bi se dugovi namirili. Djela Lisinskog odlaze na različita mjesta, no Štriga je uspio spasiti partiture i klavirske izvadke opera za što mu se kasnije sudi, no u njegovu korist. Kasnije, na javnoj dražbi Štriga kupuje ostala djela Lisinskog za 40 forinti te postaje vlasnikom njegove ostavštine. Također, Kuhač navodi kako je čuvana ostavština, što se doznaje iz teksta objavljenog u časopisu *Obzor* nakon Štrigine smrti. Djela su se čuvala u škrinji na tavanu. U slučaju vatre: „Ak se ne daj Bog, pripeti ogen, sve pušćajte nek predi zgori, samo ovu kištru zvlécite van.“ (Obzor 38 1897: 226) (Zeigner 1893: 75-76)

Štriga je kasnije imao financijskih problema zbog čega je prodao baš sve i sva autorska prava predao Hrvatskome pjesničkom društvu Kolo, osim za opere *Ljubav i zloba* i *Porin*, njihova autorska prava predao je kraljevskoj zemaljskoj vladi kao *Pravo predstave u obsegu kraljevine Hrvatske*. (Kuhač 1887)

6. Alberto Ognjen Štriga

Rođen u Križevcima 1821. Štriga je bio prvi Obren u operi Vatroslava Lisinskog, Ljubav i zloba. Po struci je bio diplomirani pravnik, a nastupao je kao bariton. Stanko Vraz u svojoj kritici premijere ovako navodi za Štrigu: „... zaslužuje da bude s pohvalom i iskrenom zahvalnostju napomenjen blagorodni gosp. Alberto Štriga. Njegov bariton jest osobito višjih zvucih od neobične jakosti i ljubkosti, a on ga umie mnogom veštinom upotrebljavati. Intonacia mu je za čudo čista, a izgovor tako razgovetan, da možeš razumeti svaku slednu slovku, koju peva; dve zaisto hvale vredne vlastitosti pevanja, koje često, i glasovitim pevačem manjkaju.“ (Vraz, *Danica Ilirska*, br. 14. 1846.) Iz priloženog se vidi da je Štriga bio doista dobar i cijenjen pjevač. Prije svega bio je prijatelj i glavni pokretač opere, na svakom koraku budno je bodrio Lisinskog i hrabrio ga jer je vjerovao da ima baš ono nešto što je potrebno da bude autor prve hrvatske opere. Kako Barbieri navodi, Štriga je svo svoje znanje i svoju silnu energiju usmjerio u promicanje glazbe. Volio je organizirati glazbene koncerte i priredbe za ilirce, a sve kako bi promovirao Ilirski pokret. Javno je izvodio budnice i poticao narod na preporodno raspoloženje. Oženio se Slovenkom Julijom Videcovom koja je također bila pjevačica te su zajedno otišli na školovanje u Beč. Pjevanje je učio kod skladatelja iz Bergama, profesora Mattea Salvija koji je vodio bečku Dvorsku operu od 1861. do 1867. Osim u Hrvatskoj, Štriga je pjevao i u Pragu i Brnu, nastupajući u *Luciji di Lamermoori Ernaniju*. 1858. u Rusiji pjeva po salonima, izvodi pjesme Ferde Livadića, Vatroslava Lisinskog i Ferde Rusana. Zanimljivo je kako su Štriga i njegova supruga bili dio ansambla prve izvedbe Verdijeve opere u novoutemeljenoj Hrvatskoj operi. 14. veljače 1871. nastupili su u operi *Il Trovatore*. Štriga je umro 1897. i to samo sedam mjeseci prije praizvedbe cjelovitog Porina za kojeg se mnogo zauzimao i iz kojeg je već pjevao arije na koncertima. (Barbieri 2013: <https://opera.hr/index.php?p=article&id=2963>)

7.Ljubav i zloba

7.1.Nastanak opere

Kao što je već više puta spomenuto, opera je nastala na nagovor Alberta Štriga, prijatelja Vatroslava Lisinskog koji ga je poticao i hrabrio u njegovom talentu za skladanje. Opera je nastajala u dijelovima pod utjecajem učitelja Lisinskog, Karla Wiesnera. Sve je krenulo javnim izvođenjem arija, prvo 12. ožujka 1844. talijanski tenor Luigi Frasinelli pjeva ariju *Ali opet ona moja mora biti*. Gledalište je bilo puno i oduševljeno, a isti uspjeh ponovio je i Štriga u srpnju pjevajući ariju *Da me mila bi ljubila*. Iako su arije doživjele veliki uspjeh, na kraju ipak nisu uvrštene u djelo. Osim spomenuta dva pjevača, ostali umjetnici koji su pjevali koncertne izvedbe arija bili su Sidonija Rubido Erdödy i Ljudevit Pilher. Jedno vrijeme Lisinski uzima predah od stvaranja opere, u to vrijeme sklada pjesmu *Predivo je prela* na stihove Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Važno je napomenuti da je ova opera doista posebna i neuobičajena upravo zbog toga što obrađuje sadržaj iz doba u kojem je nastala. Svemu tome pridonio je Štriga koji je Caru ispričao priču iz stvarnog života, a koja je podsjećala na radnju drame *Spletka i Ljubav* (Schiller) iz koje je Car dobio poneku ideju, osim kraja, jer završetak libreta je sretan. Razlika je jedino u tome što je u libretu radnja smještena u seosku sredinu, a ne u gradsku. Prvi naslov opere bio je „Uzajamna vruća ljubav“, kasnije promijenjen u *Ljubav i zloba*. Rad na operi stao je zbog brojnih poteškoća s libretom; naime, glazbena partitura, jezične nezgrapnosti i dramaturške ideje nisu se nikako mogle uskladiti. Problemi su bili toliko veliki i nepremostivi da Lisinski gotovo odustaje od završavanja opera, ali Štriga opet intervenira, poziva Dimitriju Demetra da ponovno napiše libreto. Iskusni Demetar svladava probleme, dio je prilagodio, dio iznova napisao, radnju preselio u drugo vrijeme, a Lisinski je konačno počeo opet skladati. Nakon rješenja problema organizira se koncert arija, ovog puta s novom verzijom i prepravljenim ili novonastalim arijama i s novim umjetnikom, tenorom Franjom Stazićem. Nositelji glavnih uloga bili su redom: Sidonija Rubido Erdödy, Alberto Štriga, Kamilo Livadić, Ljudevit Pilher i Franjo Stazić. Premijera je bila najavljena za 31. srpnja 1845., međutim odgođena je zbog sukoba između mađarona i iliraca u kojem je ozlijeđen i tenor Franjo Stazić, a i Ivan Kukuljević i Mirko Bogović. Unatoč tome, vježba i rad su se nastavili. Partitura je bila završena, glazbenici – skup odličnih profesionalaca i vrsnih amatera uvježbani, a solisti spremni. (Barbieri 2019: <https://opera.hr/index.php?p=article&id=2684>)

7.2 Premijera

Premijera se održala 28. ožujka 1846. Bio je to događaj za koji su mnogi smatrali da je vrhunac samog Preporoda. Opera se izvela sveukupno pet puta, reprize su bile u travnju i svibnju. Prisutna je bila i kritika te pitanje tko će napisati najbolju, a tu se svakako istaknuo Stanko Vraz. Njegova kritika izlazi u Danici ilirskoj i on jako hvali glazbu, pjevače, kostime, dirigenta i redatelja. Vraz uza sve pohvale donosi i neke kritike, a to je što opera ima samo jednu žensku ulogu, scena nije dovoljno upečatljiva, premalo scenskih promjena. Opera je postigla ogroman uspjeh u duhovnom smislu, moralna podrška Lisinskom bila je velika, međutim materijalne gotovo da i nije bilo. Za Lisinskog se jedva skupilo 300, a za Stazića 315 forinti. Svi ostali izvođači radili su besplatno, nisu dobili baš ništa, Štriga se čak i zadužio. Usprkos svemu tome, ništa ih nije sprječavalo u planiranju daljnjeg unapređenja hrvatske glazbene scene. Zanimljivo je bilo što je za scenu biskup Juraj Haulik posudio sagove i starinsko oružje iz biskupskog dvora. Posebno zapaženi dijelovi opere bili su pomno osmišljeni, Lisinski koristi glasove po uzoru na ranoromantične opere, glavni ženski lik lirski je sopran, glavni je junak tenor, otac je bas, mladi ljubavni par u ovom slučaju su, neuobičajeno, bariton i sopran, vjerojatno zbog toga što je Štriga bio bariton. (Barbieri 2019: <https://opera.hr/index.php?p=article&id=2684>)

6.1. Kratki sadržaj po Caru

Car kao pisac bio je amater. Štriga ga je odredio kao libretista, no on nikada nije vidio libreto pa je zatražio da mu donesu libreta nekih talijanski i njemačkih opera kako bi se upoznao s formom takvog djela. (Batušić 1999: 89)

Likovi opere, navedeni prema izvornom libretu, redom su:

Vazalić, vlastelin

Ljubica, njegova kći

Alberto.

Ljudevit, Albertov pobratim

Vukosav, Albertov nuzljub

Branko.

Skup poljodielcah.

Skup gradjanah.

Prvi čin počinje ispred Vazalićeve kuće, scenu otvara zbor žetelaca koji se vraćaju s polja i dolaze pred dvor te u selo. Alberto pjeva ariju jer je toliko zaljubljen da ga boli (arija *A za njegov sada gdje je lijk?*). Nakon arije dolazi Ljudevit s kojim Alberto dijeli svoje probleme i govori mu kako je zaljubljen u Ljubicu. Čini se da se i on sviđa Ljubici. Slijedi opis Vukosava – ovaj dio u libretu je izgubljen, no logičnim slijedom događaja to je najvjerojatnije što se u tom prizoru zbiva. Ostali su sačuvani stihovi iz kojih se može iščitati Vukosavov karakter:

„...Paklenoga isti grozni djavo –

Na patio borenje krvavo –

Odvest ću je odvesti gizdavo! –

Ja ću joj se ulagivat, laskat,

Garlit ću ju nježno milovat,

Za laglje svarhu stignem po tom.“

Slijedi scena u kojoj se Ljubica žali na svoju sudbinu koja ovisi o odluci njezinog oca. Upečatljivi stihovi publici jasno daju do znanja o čemu je riječ – o muškarcu.

„Sudbina mi onog krati,

A odurnog kani dati..“

Vukosav dolazi isprositi Ljubičinu ruku od njezina oca, vlastelina Vezalića. Vezaliću se sviđa Vukosav i nada se kako će ga Ljubica zavoljeti. Ona je očajna i pjeva tužaljku kojom započinje drugi čin.

„Alberto je moje drago,
Varh sveg više moje blago!“

Alberto i Vukosav, koji se skriva, čuli su Ljubičine riječi. Slijedi romantični duet Alberta i Ljubice koji se jedno drugome kunu na vjernost i vječnu ljubav. Vukosav puca od ljubomore, angažira Branka s kojim kuje plan da će ubiti Alberta. Vezalić Ljubici brani da se viđa s Albertom i ona se odmakne od njega, on očajan poseže za bodežom jer je pomislio kako ga više ne voli, no potresen odustaje od te strašne pomisli da se probode. Vukosav dolazi pretvarajući se da je dobrotiv, otprati ga u kuću i dolazi Branko kako bi ga ubio, no zbog pića koje je popio bio je strašno umoran i priznaje da ga je Vukosav nagovorio da počini ubojstvo. Vukosav i Ljubica dolaze i Vukosav u bijesu vidi kako je Alberto i dalje živ. Gurnuo je Ljubicu, izvuče mač i napadne Alberta. U borbi Alberto se spretno izmiče, a kasnije Ljudevit i grupa građana hvataju Vukosava u bijegu. Dolazi vlastelin Vezalić, obavijeste ga o svemu što se dogodilo, Branko prizna Vukosavov pokvareni plan, a Vukosav se probode.

„Sviest me mori, grize, kini,
Pod mnom zemlja jur propada
Ha, životu strašni, mini!
Nek ti svarha bude sada.“

Ljudevit predlaže Vezaliću da blagoslovi ljubav Alberta i Ljubice, na što pristaje. Opera završava svečanim pjevom zbora građana. Tekst pjesme donosi poruku:

„Znajmo da ništ tajno
Višnjem nij' - sve bo
I svako zlo sjajno
Kazni viek nebo.
I on kaznu je podnio
Za sva ka je učinio.“

Prema komentaru skupa autora iz djela *Libreti opera Vatroslava Lisinskog*, ovaj libreto ostavlja brojna neodgovorena pitanja. Zbor poljodjelaca samo je nestao s početka, gdje je bio zbor građana kroz cijelu operu i onda tako svečano završio operu? Glavni likovi vrlo su plošni, nisu dobro okarakterizirani, mogli bismo čak reći da su kao promatrači, radnja se događa njima, a oni ništa ne poduzimaju, stoje i čekaju da prođe. Lik Ljubice vrlo je pasivan, kao i Alberto koji je, prema autorima, prilično mlitav i bez osobnosti. Prvo pjeva o ljubavnim jadima, pa cvili u beznađu, kada uzme bodež odmah ga odguruje od sebe... Mnogo je nelogičnosti i sa Vukosavom od strašnog, pokvarenog licemjera do suicidalnog pokornika kojeg muči grižnja savjest, baš ništa ne objašnjava takvu čudnu i naglu promjenu karaktera. Čudan i neobjašnjiv je i lik Ljubičinog oca, vlastelina Vezalića koji je bez pokrića strašno naklonjen Vukosavu. Od svih likova jedino je jasan lik Branka koji je samo obavljač prljavog posla za gospodara koji ga izdaje pa onda on izdaje njega. Lisinski ima problema sa skladanjem jer su Carevi stihovi razni, nepravilni osmerci ili deseterci. Lisinski kao osoba koja je govorila hrvatski i njemački jezik, a imao je i slovenske korijene, razvio je istančan osjećaj za hrvatski književni jezik i uvidio je kako Carev nespretni pjesnički izričaj neće biti dobar da nastavi skladanje. Štriga, uporan i odlučan, za Lisinskog nalazi novog libretista, doktora Dimirija Demetra. (Švacov, 1999: 133-138)

6.2. Kratki sadržaj po Demetru

Kako navode autori, Demetar je bio poznavatelj glazbe koju je pisao Lisinski, sa sveopćim zadovoljstvom prihvatio je Štriginu ponudu i prionuo na posao. Prvi čin je preradio, a za drugi je čekao da Lisinski prvo napiše glazbu. Demetar je odmah uočio velike nedostatke, no suočio se s njima elegantno i s poštovanjem, ističući dobre dijelove prije loših. Uvažio je dobre fragmente i radnje, a ispoštovao je i prvotnu zamisao likova, ostavio je isti broj likova, samo je nekima malo promijenio imena. Bitno je promijenio priču, mjesto i vrijeme radnje. Careva priča događa se u vrijeme nastanka opere, u seosko-građanskom okruženju, Demetar to mijenja i radnju smještava na početak 16. stoljeća i okolicu Splita. (Batušić 1999: 2015)

Likovi, prema izvorniku libreta su redom:

Velimir Knez, bivši vojvoda šplitski

Ljubica, njegova kći

Vukosav, Obren, Ljudevit, dalmatinski plemići

Branko, sluga Vukosavov

Seljaci, seljanke, vrtlari, poljodjelci i sluge Velimirovi,
hajduci Vukosava, ter seljaci Ljudevita.

Autori djela *Libreti opera Vatroslava Lisinskog* ističu kako je vrlo jasno što je Demetar zadržao, a što promijenio. Možemo primijetiti kako je ostao isti broj likova, kako su im imena uglavnom nepromijenjena, a kako i kod Cara i kod Demetra ta imena aludiraju na tadašnju situaciju ili neke velikane. Kod cara glavni lik Albert izravno se odnosi na Alberta Štrigu zbog kojeg je ovaj projekt uopće i zaživio, a kod Demetra koji Alberta mijenja u Obren, to se odnosi na ime Ognjan, odnosno Štrigino srednje ime, dok se Ljudevit, spasilac situacije u obje opere odnosi na spasioca hrvatskog jezika, Ljudevita Gaja. Imena Vukosav i Branko nisu slučajno imena glavnih negativaca, ta imena bila su tipična imena susjednih naroda, ovdje se cilja na strani etnos, ne hrvatska imena. Umjesto Vezalića, Demetar ga preimenuje u Velimira. Starac željan mira nakon života kneza.

Razlika kod Demetrovog libreta je ta što je Lisinski skladao puno više zbornih dionica, kod Cara bile su samo dvije, na početku i na kraju. Kod Demetrovog libreta prva solistička arija pripada Ljubici, a ne Albertu, odnosno Obrenu kao kod Cara. Autori smatraju da je to zato što su i Demetar i Lisinski bili inspirirani groficom

Sidonijom Rubido Erdödy i njenim glasovnim mogućnostima, te su joj odlučili dati više brojeva i prostora negoli je to bilo kod prvog libretoa. I na kraju, najznačajnija je promjena vremena i mjesta radnje. Demetar radnju vraća u prošlost i tako od realistične opere stvara povijesnu, piše Marija Barbieri. Ta promjena omogućila je raznolikiju scenu, različitiije kostime i ostale scenske mogućnosti jer radnja prebačena iz neodređene ladanjske sredine u Carovom libretu, sada je smještena u 16. stoljeće u doba feudalizma. Po Demetrovom libretu na sceni su se tako pojavljivali vojnici, sluge, pučani, seljaci, a ne samo vlastelini i poljodjelci.

Demetrov libreto počinje scenom zbora vrtlara koji zahvaljuju za rodnu zemlju. Slijedi arija Ljubice koja se tuži na svoju sudbinu koja ovisi o očevoj odluci, voli Obrena koji joj izjavljuje svoju ljubav, a Ljubica se stihovima „zaboravi na taj san“ povlači u kuću. Slijedi scena zbora poljodjelaca koji pjevaju pjesmu zahvalnicu dobroj žetvi. Obren je zavidan poljodjelicima na toj sreći i ostaje sjediti sam sve dok ga ne pronađe Ljudevit. S njim razgovara o tome kako zna da i Ljubica njega voli, ali „ohol otac dive moje mogućijega izabra si zeta“. Ljudevit ga tješi jer je i sam u sličnom problemu i govori mu kako se samo mora uzdati u Boga. Spremni su otići, no pojavljuju se Vukosav i Branko. Vukosav izaziva Obrena koji ne želi sudjelovati u dvoboju, no Vukosav ga prvi napadne priopćivši mu da je Ljubica pripala njemu odlukom njezinog oca Velimira. Ljubica dolazi i gleda dvoboj koji načas zaustavlja, ali Vukosavove riječi opet su probudile gnjev u Obrenu koji ga ponovno napada. Dvoboj je konačno prekinuo Velimir koji dolazi sa svojim naoružanim slugama. Zbog sluga pjeva pjesmu Šumnoga grda koja govori o tome kako se Velimir preselio iz grada u zabačeni dio ne bi li pronašao malo mira nakon cijelog života što je bio knez, a oni mu sad dvobojem remete taj mir. Čin završava oprečnim osjećajima nakon što Velimir potjera obojicu sa svoga posjeda. Ljubica je očajna, Vukosav željan osvete, a Velimir je odlučan u odabiru Vukosava iako je vidio koliko je pun mržnje i osvetoljubivosti.

Drugi čin započinje Obrenovim i Ljubičinim susretom u vrtu kojemu je svjedočio Vukosav i odmah se potužio Velimiru kako se Obren šulja po njegovu posjedu.

Velimir je gnjevan uz stihove: „Gdje je tane da ga smrvi“

Vukosav odgovara: „Ima osvete i bez krvi!“

Slijedi ljubavni duet Ljubice i Obrena, zaklinju se na vječnu ljubav bez obzira na prepreke. Scena tu završava i počinje sljedeća u kojoj Vukosav prisiljava Velimira da

nagovori Ljubicu da napiše ljubavno pismo Obrenu u kojem bi mu rekla kako se samo poigravala njegovim osjećajima.

„Nu, jošte nije sva osveta,
mom robinjom ima postat kleta,
pogoret ću njenog otca dvore,
proliti ću mnogu kaplju kervi.“

Ovim stihovima doznajemo Vukosavove zle namjere. Dolazi Branko koji je podmitio sluge i sada zna baš sve što se događa u kući i na posjedu, u grad je doveo dvadeset hajduka koji će na dogovoren znak pobiti stražu kako bi Vukosav odveo Ljubicu.

„Malena je kako kažu
i zarobit starca, djevu,
pa predat ih tvojem gnjevu!“

Slijedi upečatljiva Vukosavova arija *Dodji, dodji o sladka osveto*. Ljudevit je razjaren, čuo je Vukosavove planove te žuri iz vrta. Obren pjeva veliku ariju *Evo me opet posred raja moga*. Ljubica mu baca pismo kroz prozor i uzmiče, a on, baš kao i kod Cara, povlači bodež kojeg baca jer je iz grada čuo pucanj i trublje, znak da dolazi bojna skupina sa oružjem. Osvajaju Velimirov dvor, Vukosav pjeva *Slatka ti si sladka osveto*. Brankovi hajduci zarobili su Velimira, Ljubicu i Obrena, spremaju se smaknuti ih. Slijedi grandiozni kvintet Ljubice, Vukosava, Obrena, Branka i Velimira. Hajduci su poslani spaliti grad. Grad gori, hajduci pljačkaju i uzimaju plijen, Vukosav je ponosan i hvali ih. U cijeloj toj situaciji pojavljuje se spasitelj Ljudevit koji je ranije čuo Vukosavove namjere, uz naoružane seljake uspije ugušiti pobunu. Vukosav s nožem prilazi Ljubici, no Ljudevit ga ustrijeli. Seljaci svladavaju hajduke, zarobljenici su oslobođeni i slijedi grandiozni kraj opere, Ljubica i zbor pjevaju pjesmu zahvale Bogu:

„Slava tebi na nebesi
ljubav koj sved branio jesi
milost tva učini sada
ljubav zlobu da nadvlada.“

Autori komentara na libreto zaključili su kako je to prilično neobičan finale jedne opere jer uključuje samo jednog glavnog lika, Ljubicu, i zbor, no pretpostavlja se da su se i ostali uključili u pjesmu.

Valja napomenuti kako je Demetar doista omogućio da opera ugleda svjetlo dana, uklonio je brojne Careve nedostatke, ali i kod njega još uvijek ima nekih nedostataka. Zašto je Velimir tako privržen Vukosavu iako zna njegov karakter? No, za razliku od Carevog Vukosava, Demetrov Vukosav bar je dosljedan svojem karakteru i ostaje zlikovac do kraja, nema neočekivanog preobrata i poziva grižnje savijesti. Pogledamo li ostale likove, daleko su ispunjeniji osobinama i općenito su puno življi i aktivniji.

Nakon premijere opere Stanko Vraz hvali Demetrovo libreto, izričitu pjevnost, blagozvučnost i različitost metra. Hvali i samu radnju djela jer je: „Čin njegova djela pun živahnih, krepkih, neobičnih prizora, zanimljivih spleta, zatočnih nenadanih razrješenja u promjenah, strasti i ćuti.“ (iz Vrazove kritike, Danica Ilirska, broj 14, 4. travnja 1846.) (Švacov 1999: 138-146)

7. Reprize opere

Oprera je tijekom godina doživjela nekoliko repriza i obrada.

Opera je posljednji put u originalnoj verziji izvedena pod ravnanjem Zajca 1871. godine. Libreto je kasnije preradio Tito Strozzi u povodu 100. godišnjice od praizvedbe kada je opera ponovno prikazana u zagrebačkom HNK 1946. godine. Strozzi je uveo u radnju nove likove i malo promijenio priču, zlikovci su bili Mlečani. Partituru je uredio Fran Lhotka, a dirigirao je Milan Sachs koji je 1959. priredio koncertnu verziju, snimljenu u suradnji s Radijom Zagreb. Za tu snimku libreto je priredio Nenad Turkalj. Turkalj je za tu verziju odabrao imena protagonista iz Carevog libreta. Nakon ove izvedbe opera je ponovno prikazana tek 28. prosinca 1978. Tekst je prilagodio Vladan Švacov, a glazbu Boris Papandopulo. Glazbu je priredio po novopronađenoj partituri u NSK koja je pripadala Lisinskom. Kako je sam rekao, partituru je pročistio i pojednostavio. Za tu izvedbu korišten je Demetrov libreto. Opera je izvedena i 1996. povodom obilježavanja 150. godišnjice Ljubavi i zlobe. Ta izvedba bila je koncertna. HRT priredila je koncertnu izvedbu 7. svibnja 2015. u dvorani Lisinski. Objavljen je i CD u redakciji Mladena Tarbuka koji je tom izvedbom i dirigirao. Kako navodi Tarbuk, latio se složenog posla otkrivanja onoga što se nalazi ispod mnogih prepravljenih i prekriženih dijelova partiture, otkrivajući prvotna i uglavnom bolja rješenja koja su ležala pod gustim slojem tinte. Tarbuk je također ustvrdio kako zapravo nema dokaza da je opera u cijelosti napisana rukom Lisinskog. Partitura je bila podvrgnuta grafološkoj analizi koja je na kraju utvrdila da je dio doista napisao sam Lisinski, to su dionice koje se i danas izvode u izvornom obliku, dok je mnoge dijelove na izvornoj partituri zapisao učitelj Lisinskog Karlo Wiesner. ((Barbieri 2019: <https://opera.hr/index.php?p=article&id=2684>)

8. O libretu Janka Cara

Carev libreto čuva se u knjižnici Odsjeka za povijest hrvatskog kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe u HAZU. Izvornik libreta prije se čuvao u arhivu HNK Zagreb. Carev libreto neuvezena je knjižica malih dimenzija koja ima 32 rukom pisane stranice. Kako navodi Martina Aničić, današnjem čitatelju knjižica bi stvarala dosta velike probleme najviše zbog pravopisnih i leksičkih razlika u odnosu na suvremeni jezik. Djelo sadrži neke riječi koje su se potpuno izgubile iz jezika, primjerice „romuliti“ što prema Akademijinom rječniku znači žuboriti, „nuzljub“ je suparnik u ljubavi, „hlieptieti“ je rijetko zapisani oblik riječi „hleptiti“ što bi značilo čeznuti, „ražati“ što bi značilo ubijati i možda najzanimljiviji „mečta“ – mašta.

Pravopisne razlike također se uviđaju u umetnutom a ispred slogotvornog r (garliti, parsa), koje se zapravo nije izgovaralo već se samo zapisivalo. Izgovaralo se nije niti h na kraju genitiva množine (stihovah, mladićah, djevojakah), čija je funkcija, kako navodi Aničić, bila upozorenje na dužinu posljednjeg vokala. Negacija se pisala zajedno s negiranim glagolom (nemuči me, netraje, neiznevieri...) Aničić piše kako se nekada pisalo „korijenskim pravopisom“ u kojem bi trebali biti vidljivi jatovi kao u riječima srieća, dieva, gdie, prie, ali se jat s vremenom izgubio i u hrvatskome nikada nije zaživio kao pojava. Glasovne promjene također su neobično zapisivane, primjerice opširnije – obširnije, društvo – družtvo i slatki – sladki. (Aničić 1999, 87)

9. Zaključak

Iz svega navedenoga možemo zaključiti kako je libreto Janka Cara doista vrijedno hrvatsko blago, kolijevka za buduću operu, a uz prepravke i dopunu Dimitrije Demetra doista i pravo umjetničko djelo. Iako je Lisinski operu skladao vrlo mlad sa samo 26 godina, ne smiju mu se zamjeriti neka manje spretna rješenja u pisanju partiture. Lisinski je bio vrsni skladatelj zvorske glazbe, zvorski brojevi iz Ljubavi i zlobe doista su veličanstveni. Ova opera predstavljala je za narod dolazak nekog novog, boljeg vremena, vremena ujedinjenja i sloge. Velika je stvar što je Hrvatska, tako mala nacija, među prvima, i to među velikim zemljama začetnicama opere, dobila svoju prvu operu. Nakon Ljubavi i zlobe Lisinski i Demetar rade na još jednom projektu – operi Porin. Opera je bila spremna 1851. godine i to je bila prva hrvatska povijesna opera. Ova opera je bila praizvedena gotovo pola stoljeća nakon smrti Lisinskog. Porin je živio kroz koncertne izvedbe arija koje je organizirao, kako navodi Barbieri, neumorni Štriga koji nije zaboravio svog prijatelja Lisinskog i njegovo stvaralaštvo. Opera je bila prihvaćena odlično, a kritike su ju nazivale veličanstvenom. Iz svega toga vidimo kako je hrvatska publika zaista bila zainteresirana za operu i vlastite predstave. Pogledamo li područje Hrvatske i onodobne mogućnosti, Hrvatska je zaista iznjedrila svjetske umjetnike poput Milke Trnine, koja je pjevala u Porinu, a kasnije i prvakinju Metropolitan opere u New Yorku, Zinku Milanov. Nedvojbeno, Lisinski je utro put za sve buduće skladatelje hrvatskih opera, Zajca, Gotovca, Papandopula i druge. Za kraj možemo reći da moramo biti ponosni na našu nematerijalnu baštinu, pjesme i kulturu jer je doista jedinstvena i puna priča za ispričati o Hrvatskoj i njezinu narodu.

10. Sažetak

U radu se bavimo Hrvatskim narodnim preporodom i političkim prilikama u 19. stoljeću na području današnje Hrvatske. Od politički i teritorijalno raslojene zemlje dolazimo do zemlje s jedinstvenim službenim jezikom. Dug je bio taj put i na njemu se pojavila prva hrvatska nacionalna opera – Ljubav i zloba Vatroslava Lisinskog. Opera je imala dva libretista, prvo Janka Cara, a kasnije doktora Dimitriju Demetra koji je Carev libreto prepravio i potpuno dopisao drugi čin. Opera se bavi problemima koji se mogu povezati s tadašnjom situacijom u zemlji, ali ima sretan kraj. Opera je praizvedena 1846. u kazalištu na Markovom trgu koje je moglo primiti oko 750 gledatelja. To je bio velik događaj za Zagrepčane kojih je tada bilo oko 15.000 naseljenih. Ne smijemo zaboraviti Alberta Štrigu po čijoj ideji i na čiji nagovor je opera zapravo i nastala. On je bio ključ koji je sve pokrenuo i neumorno se angažirao da opera ugleda svjetlo dana. Sačuvani rukopisni izvornici libreta danas se smatraju nacionalnim blagom koje je utabalo put i omogućilo drugim umjetnicima da njihova djela zasjaju i sjajnije od Ljubavi i zlobe.

11. Summary

This paper's prime interest is Croatian national uprising which has happened in 19th century. Political situation wasn't really the best, but something really magnificent came out of it – first croatian national opera! Croatia's territory at that time was strictly divided, croatian people didn't even have one common language to use. There was a long road before country became unified and had one common language. First croatian opera had two libretto authors, Janko Car and Dimitrija Demetar. Car was the first to assemble the libretto, but Lisinski decided that it didn't really fit his needs so there comes Dimitrija Demetar who altered and rewrote Car's libreto. Opera is telling a story about recent problems and it has a happy ending. Premiere happened in 1846 in theatre at St. Mark's square which could host about 750 audience members. At that time Zagreb had approximately 15.000 residents. Key person for this opera was Albert Štriga who arranged Car and persuaded Lisinski to compose it. We can conclude that first croatian opera really was a big step for croatian nation and all of the future composers.

12. Literatura

1. Babić, Petra, Hrvatske opere nacionalno-povijesne tematike od druge polovice 19. do kraja 20. stoljeća. Intencije i recepcija, Zagreb, 2017.
2. Banović, Snježana, Država i njeno kazalište, Zagreb, 2014.
3. Barbieri, Marija, Ljubav i zloba u fokusu, KLASIKA.hr, 24. rujna 2019.
4. Barbieri, Marija, Porin u fokusu, KLASIKA.hr, 1. listopada 2019.
5. Barbieri, Marija, Alberto Ognjan Štriga, KLASIKA.hr 2013.
6. Batušić, Nikola, Dimitrija Demeter, Izabrana djela, Matica hrvatska, Zagreb 1997.
7. Bratulić, Josip, Hrvatsko devetnaesto stoljeće, Hrvatska sveučilišna naknada, Zagreb 2018.
8. Brešić, Vinko, Hrvatska književnost 19. stoljeća, Alfa, Zagreb, 2015.
9. Demeter, Dimitrija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 28.6.2024. <<https://enciklopedija.hr/clanak/demeter-dimitrija>>.
10. Paulik, D. (2005). Hrvatski operni libreto, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga
11. Kuhač, F. Vatroslav Lisinski i njegovo doba : prilog za poviest hrvatskog preporeda. Zagreb : Naklada Matice hrvatske, 1887.
12. Švacov, Vladan, Nikola Batušić, Martina Aničić, Libreti opera Vatroslava Lisinskog, Matica hrvatska, Zagreb 1999.
13. Zeininger, B. Glazbena ostavina Vatroslava Lisinskoga, hrvatskog skladatelja, pohranjena kao vlastnost u arhivu hrvatskoga pjev. društva „Kolo“ u Zagrebu. // Glazba 1, 9 (1. rujna 1893.), 75-76.
14. Županović, Lovro, Vatroslav Lisinski. Život, djelo, značenje, Zagreb, 1969.